

Sveriges kristnande – de tidiga faserna (del 2)

Avsnitt 4–6

”Europeiska resor” (*European Journeys*) är en serie resor genom Europa gjorda i syfte att upptäcka hur Gud omvandlade den gamla kontinenten till en av de finaste civilisationer som världen har känt. En av serierna utforskar de tidiga faserna av Sveriges kristnande. Den presenterades först i form av podcasts (på engelska), men publiceras här i *Begrunda* för första gången i skrift och på svenska med tre avsnitt även i denna andra del.

AVSNITT 4 – TORNA HÄLLESTADS KYRKA

Den nordiska hedendomens skymning

Den vackra och lugna lilla byn Torna Hällestad i Skåne kan vid en första anblick verka ganska obetydlig. Ändå innehåller byn, som ligger mindre än tre mil nordost om Malmö och en dryg mil öster om Lund, några indirekta vittnesbörd om den övergång från hedendom till kristendom som regionen genomgått.

Det är inte förvånande att lilla Torna Hällestads kärna, precis som de flesta traditionella byar i Europa, präglas av en kyrka. Den romanska arkitekturen med vita väggar och röda takpannor är typisk för området. Inne i kyrkan lägger vi märke till flera kalkstensmålningar i taket som föreställer scener ur Bibeln. Dessa är troligen från 1400-talet. Men det finns andra inslag i byggnaden, som till en början är mindre uppenbara än mål-

ningarna, men som är ännu äldre. Om vi tittar noga på väggarna upptäcker vi faktiskt tre runstenar som är inbäddade i dem och dateras till 900-talet. Eftersom dessa stenar är mycket äldre än själva kyrkan var det uppenbarligen inte de som ursprungligen sattes upp på dessa väggar. Men vad var de till för?

Runstenarna var en tidig form av skriftlig kommunikation i de nordiska länderna. De innehåller inskriptioner med runskrift, det alfabet som användes av de gamla vikingarna och stenarna restes vanligtvis som minnesmärken över döda människor. Flera av dessa stenar kan fortfarande hittas idag, främst i Sverige och Danmark. Runstenarna i Torna Hällestad härstammar troligen från det första millennieskiftet. En av stenarna i kyrkans ytterväggar har en runtext ingraverad, som i översättning lyder:

Áskell placerade denna sten till minne av Tóki Gormrs son, för honom en trogen herre. Han flydde inte vid Uppsala. Tappra män placerade till minne av sin bror stenen på kullen, stadgad av runor. De gick närmast till Gormrs Tóki.¹

Så vad betyder detta ganska gåtfulla budskap? Runstenen är i själva verket ett indi-

rekt vittnesbörd om de första stegen i kristnandet av denna del av Sverige, Skåne. Men för att bättre förstå betydelsen av denna sten måste vi återvända till det allmänna läget för kristendomen i Sverige vid denna tid. Fram till denna tidpunkt fanns det bara ett fåtal platser i Sverige där kyrkan redan var närvarande och verkade. Dessa var de stora handelscentrerna Birka och Visby.² Även om dessa städer var geografiskt belägna långt norr om Skåne, och därför mycket längre bort från de redan kristnade länderna i Europa, hade dessa starkt påverkats av kristendomen tack vare den regelbundna handel som ägde rum där med köpmän från kristnade länder.

I Skåne kan kristnandeprocessen ha varit annorlunda än i dessa handelsstäder, och runstenen i Torna Hällestad kan ge oss värdefulla ledtrådar. Här nämns sonen till en man vid namn Tóki Gormr som beskrivs som en trogen herre till Áskell, den man som reste stenen här. Sonen till Áskells herre hedrades för att han inte hade flytt vid Uppsala. Men varför begav sig Tóki Gormrs son till Uppsala, en stad som ligger mer än sexhundra kilometer norr om Torna Hällestad? Tóki Gormrs son dog i ett av de mest berömda slag som ägt rum på svensk mark, på slätterna vid Fyrisån, som i dag rinner igenom Uppsala. Detta slag är känt som Slaget vid Fyrisvallarna. Det finns faktiskt andra runstenar i Skåne som nämner detta slag, vilket visar att Tóki Gormrs son säkerligen inte var den ende från området som deltog i slaget vid Fyrisån.³

I slaget vid Fyrisvallarna, som ägde rum år 983, möttes Erik, med tillnamnet Segersäll och hans brorson Styrbjörn, känd som Styrbjörn Starke.⁴ Utgången av striden

kom att avgöra vem av dem som skulle bli näste kung. Erik själv var sonson till Erik Edmundsson, den kung som hade enat de två huvudstammarna i Sverige, svearna och götarna. Styrbjörn Starke hade, trots att han bara var tonåring, redan vunnit flera strider som hade fått honom att tro att han skulle kunna göra anspråk på tronen.

Enligt 1100-talskrönikören Adam av Bremen (1050-1081/85) var ingen av dessa män kristna vid denna tid. Erik Segersäll var hängiven Oden och Styrbjörn Starke tillbad Tor. Till slut besegrade Erik, som hans smeknamn antyder, Styrbjörn Starke. Enligt deras synsätt hade därmed Oden, Eriks gud, visat sig vara starkare än Styrbjörns gud, Tor. Eriks tillnamn, Segersäll, var inte bara kopplat till hans seger vid Fyrisvallarna. Före detta berömda slag hade Erik troligen redan lagt Finland, Livland (dagens Lettland) och Estland under den svenska kronan. Så vad har detta slag mellan två hedniska kungar att säga oss om början på kristnandet av Skåne?

Om vi antar att Adam av Bremens berättelser är korrekta, fortsatte Erik efter segern vid Fyrisvallarna sina militära fälttåg mot söder tills han hade intagit Danmark. Det var under sin tid i Skandinaviens sydligaste land som Erik Segersäll blev kristen. Även om omständigheterna kring hans omvändelse är oklara, var Erik faktiskt den förste svenske monarken att vända sig till kristen tro. Vid den tiden hade kristendomen redan trängt in i Danmark, och flera danska kungar hade redan före Eriks invasion antagit den kristna tron. Eriks omvändelse kan ha skett tack vare kontakten med biskopen i Slesvig, en stad i dagens Nordtyskland nära den danska gränsen, eller till och med genom ärkebiskopen i Hamburg som hade tillsynen

*Slaget vid
Fyrisvallarna
visade
sig vara
skymningen
för
hedendomen
i Sverige.*

över missionen i norr. Oavsett på vilket sätt Erik kommit i kontakt med kristendomen återgick han tyvärr snart till hedendomen och dog till slut år 993, tio år efter slaget vid Fyrisvallarna.⁵

Även om Erik Segersälls övergång till kristendomen kan ha varit kortlivad, är den likväl betydelsefull av andra skäl. Enligt Adam av Bremen var det under Erik Segersälls livstid som en ny våg av missionärer började tränga in i Skåne. Även om tidslinjen inte är särskilt tydlig, kan det ha varit under den korta tid som Erik var positivt inställd till den kristna tron som dessa missionärer kom till Skåne från Danmark, Tyskland och till och med från England. Bland dem fanns Poppo (900-talet), biskopen i Slesvig, Adaldag, ärkebiskopen i Hamburg-Bremen (ca 900–988) och Odinkar den äldre och Odinkar den yngre, biskopar i Danmark.⁶

Slaget vid Fyrisvallarna hade utkämpats i den nordiska mytologins två hedniska huvudgudars namn, Odens och Tors. Resultatet av slaget tycks vara en hednisk guds triumf över en annan. Men sammantaget visade sig denna strid vara skymningen för hedendomen i Sverige. De missionärer som kom till Skåne (på 900-talet) markerade verkligen början på en ny era, den kristna civilisationens födelse i Sverige.

AVSNITT 5 – HUSABY

Husaby kyrka

Vänern är välkänd för svenskarna. Den är inte bara den största insjön i Sverige, utan också i Europa – Ryssland undantaget. Den är också känd för ett slag på 600-talet, kallat Slaget på Vänerns is, som finns omskrivet både i de nordiska sagorna och i det episka Beowulfkvädet.

Även om det förmodligen är mindre känt, har markerna längs sjöns södra stränder mycket att berätta om historien om Sveriges kristnande. En sådan viktig plats är den lilla byn Husaby, som ligger en dryg mil öster om Lidköping. Där, mitt i ett typiskt landskap av lätt böljande åkrar, står en kyrka. De ganska höga tornen på den romanska stenbyggnaden kan förvåna förstagångsbesökaren. Kyrkan byggdes i början av 1000-talet och är en relativt hög kyrka för den tidens standard i Sverige.⁷ Så vad kan vara anledningen till denna ovanliga storlek?

En antydning till svar hittar vi tvåhundra meter därifrån, i bortre delen av den närliggande parkeringsplatsen. Där finns en minnessten och lite längre ner mot åkrarna, bakom en trädunge, finns en brunn. Stenen och brunnen refererar båda till en och samma händelse. Brunnen var för länge sedan dopstället för den framstående person som minnesstenen är tillägnad. Den senare restes nämligen för att hedra den svenske kungen på 1000-talet, Olof Skötkonung. Brunnen heter S:t Sigfrids källa, efter den man som döpte kungen.⁸ I ett land som präglats av kristendom under mer än ett årtusende är det naturligtvis inget ovanligt att få veta att en kung för länge sedan döptes till den kristna tron. Men det är något med kung Olof som gör detta dop unikt, och som därmed gör Husaby till en mycket viktig plats i den svenska historien.

Olof Skötkonung, född på 980-talet, är nämligen känd för att vara den förste kristne kungen i Sverige. Det är sant att vi i det föregående avsnittet såg att hans far, Erik Segersäll, möjligen blev den förste svenske kungen att anta kristendomen. Men anledningen till att det är Olof Skötkonung,

snarare än hans far Erik, som är känd som den förste kristne kungen i Sverige är att Olof, till skillnad från sin far, inte återföll i hedendom. Det som dessutom gör Husaby speciellt är att Olof med största sannolikhet var den förste svenske kung som döptes på svensk mark, just här, eftersom Erik Segersälls dop, om det överhuvudtaget ägde rum, skulle ha skett i Danmark.

Olof Skötkonung är mest känd för ett sjöslag som han, allierad med Danmarks kung Sven Tveskägg, utkämpade mot Norges kung Olav Tryggvason. Slaget är känt som Slaget vid Svolder (år 1000) och ägde troligen rum nära ön Rügen i dagens Tyskland. Det ledde till den norske kungens död. Som en följd därav delade Olof Skötkonung och Sven Tveskägg mellan sig upp de länder som tidigare styrts av Olav Tryggvason.

Olof Skötkonungs omvändelse och dop skedde här i Husaby år 1008, åtta år efter slaget vid Svolder. Men vad kunde ha inspirerat den svenske kungen att bli kristen? Vid första anblicken fanns det mycket få incitament för honom att bli det. Det är osannolikt att hans faders antagande av den kristna tron skulle ha haft något inflytande på honom. Som vi redan har sett skulle Erik Segersälls omvändelse ha skett i Danmark, i hans sons frånvaro. Dessutom gör Eriks återfall i hedendom och hans tidiga död, när Olof Skötkonung fortfarande var en liten pojke, det osannolikt att han skulle ha haft något inflytande på sin son. Och hur var det med hans mor? Hennes föga lovande namn, Sigrid Storråda, lämnar mycket litet hopp. Hon hade fått ett sådant smeknamn när hon var änka, efter att hon hade dödat en man som hade vågat uppvakta henne. Sedan hade hon försökt gifta sig med Olav

Tryggvason, samme norske kung som senare dödades i ett slag mot hennes son. Kungen i Norge som var kristen hade avvisat henne, eftersom hon hade vägrat att låta döpa sig. Så om varken hans far eller mor fick Olof Skötkonung att bli kristen, vem kan då ha påverkat honom? Även om vi inte har något definitivt svar på det, är det ganska troligt att Olof Skötkonung konverterade tack vare sin fiende i slaget vid Svolder, Olav Tryggvason själv. Varför skulle det ha varit så?

Innan Olav Tryggvason blev kung i Norge år 995 hade han lett flera våldsamma korsståg utomlands, särskilt i Storbritannien. Men den blivande norske kungen återvände till sitt hemland tillsammans med engelska munkar och präster. Vilka var hans motiv till det? Uppenbarligen hade han blivit kristen i England och blivit fast besluten att kristna sitt rike, som vid den här tiden även omfattade det svenska Västergötland, där Husaby och Väneren ligger. Även om Olav Tryggvason bara regerade i fem år, fram till sin död i slaget vid Svolder, hade hans företag fått enorma konsekvenser. Man skulle ha kunnat anta att kristnandet av de länder som han hade styrt över skulle ha avstannat, när han var död. Likväl slöt Olof Skötkonung och Sven Tveskägg överraskande ett förbund med Gud när de efter slaget delade upp de länder som erövrats från den norske kungen.⁹ De kom överens om att fortsätta det kristnande-arbete som deras föregångare hade påbörjat och hade till och med för avsikt att sprida det utomlands. Men detta väcker en annan fråga: Varför skulle Olof Skötkonung tro på sin besegrade motståndares Gud?

Troligen fortsatte de missionärer som Olav Tryggvason hade fört med sig från Storbritannien till Norge sitt arbete med att evan-

*Olof
Skötkonung
konverterade
troligen tack
vare sin
fiende.*

*Sven
Tveskägg
kallade
missionärer
för att
undervisa
sitt folk i
kristendom.*

gelisera även efter hans död. Olof Skötkonung nåddes faktiskt av en av dem, Sigfrid, den man som döpte honom i Husaby och som brunnen är tillägnad. En av anledningarna till att Olof inte återföll i hedendom kan dessutom sökas i hans hustru. Efter sitt dop gifte sig den svenske kungen nämligen med en irländsk kristen kvinna vid namn Astrid.¹⁰

De flesta berättelserna om Olof Skötkonungs liv har kommit till oss genom Adam av Bremens skrifter. Även om alla fakta kanske inte kan fastställas, visar dessa berättelser ändå hur instabila de tidigare århundradena var i Skandinavien. Det faktum att kristendomen kunde växa stadigt i dessa länder mitt under en sådan kaotisk tid är inte något annat än ett under. Därför är brunnen och minnesstenen i Husaby fantastiska påminnelser om hur Gud har omvandlat Sverige under det senaste årtusendet.

AVSNITT 6 – LUND

Drottens Kyrkoruin

Lund är den äldsta staden i Skåne och kanske till och med den äldsta i Sverige. Det var också här som det första sätet för den romersk-katolska kyrkan i Sverige inrättades på 1000-talet. Och faktum är att den plats vi ska besöka förmodligen är ett av de bästa vittnesbörderna om den tidiga etableringen av stiftet här.

Den första självklara platsen att besöka för att utforska dessa tidiga faser av kristnandet i Lund skulle vara domkyrkan, men det är inte den vi ska besöka. Platsen vi ska undersöka ligger lite avsides på en liten gågata som heter Kattesund, trehundra meter från domkyrkan. Vid första anblicken är detta en typisk affärsgata med små butiker och restauranger. Men om vi kommer in

på gatan från domkyrkan kan vi ovanför en restaurang på höger sida av gatan se en målning av tre gående silhuetter på en vit husvägg. Den första bär ett kors och de två följande, en kvinna och en man, ber med händerna knäppta. Under målningen hittar vi orden ”Drottens kyrkoruin”. Ordet drott betyder kung eller drottning, så detta skulle vara kungens eller drottningens kyrka.

Dessa ruiner syns inte någonstans på gatan. Det är en helt vanlig dörr bredvid restaurangen som leder oss ned till den hemliga plats vi letar efter. Där, under restaurangen, ligger nämligen resterna av vad som kanske var Lunds äldsta kyrka. Ruinerna upptäcktes först på 1980-talet, när de nuvarande husen på gatan skulle byggas.¹¹ Glädjande nog bestämdes det att ruinerna skulle bevaras och ingå i ett underjordiskt museum precis under husen. I dag kan museet besökas gratis.

Så vad kan ruinerna av Drottens kyrka lära oss om det tidiga kristnandet av Sverige? Som vi såg i det föregående avsnittet är denna historia nära knuten till historien om kungarna i området i slutet av 900-talet och början av 1000-talet, dvs. kungarna i Sverige, Norge och Danmark. Och med tanke på att denna historia involverar flera personer som heter Olav eller Olof, kan det ibland vara förvirrande att förstå dynamiken under den aktuella tiden. Så låt oss försöka reda ut det så gott vi kan.

En av de avgörande händelserna bakom kristnandet av alla de skandinaviska länderna är egentligen ett sjöslag – slaget vid Svolder år 1000 – som ägde rum mellan å ena sidan, Olof Skötkonung och Sven Tveskägg, och Olav Trygvason på den andra. Den senare hade varit särskilt drivande i kristnandet av sitt land och även i införandet av kristendomen genom

att sända missionärer till länder så långt bort som Island, Shetlandsöarna, Orkneyöarna och Färöarna och till och med Grönland.

Som vi såg i det föregående avsnittet delade de två segrande kungarna Olavs land mellan sig, och Skåne hamnade under den danske kungen styre. Sven Tveskägg bestämde sig alltså för att avskaffa avgudadyrkan i sitt rike och i stället införa kristendomen. Precis som den avlidne kungen av Norge hade gjort, kallade även Sven missionärer för att undervisa sitt folk i kristendom.

En av Svens missionärer hette Gotebald. Han kom från England och hade skickats av Sven till de nya landområden som tillkommit i hans rike efter slaget vid Svolder. Vi vet inte mycket om hans liv, förutom några rader i Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (Hamburgbiskoparnas handlingar), en av de viktigaste källorna till den skandinaviska historien under den här tiden. Adam av Bremen skrev om Gotebald att han predikade och undervisade om den kristna tron mer i Norge än i Sverige.¹² Trots detta utsågs Gotebald till slut till den förste biskopen i Skåne. Detta var en viktig händelse i Sveriges historia. Fram till dess hade alla kristna kyrkor som funnits i Skandinavien styrts direkt av ärkebiskopen av Hamburg-Bremen i norra Tyskland.

Men bildandet av Skånes stift var ett tydligt tecken på att Sverige höll på att övergå från ett hedniskt land till ett land där den kristna tron skulle komma att bli dominerande. Detta innebar inte nödvändigtvis att alla svenskar blev bibeltroende människor, men det innebar att alla sfärer i det svenska samhället började formas enligt de bibliska normerna, om än ofullkomligt.

Sätet för det nya skånska stiftet inrättades i Lund, regionens huvudort vid den här tiden. Och det är mycket troligt att Drottens kyrka, som då hette Sankt Trinitas Salvator kyrka, var det allra första sätet för stiftet. Även om det inte är helt fastställt är det mest troligt att kyrkan byggdes i samband med att Lunds stift bildades. Resultaten av de arkeologiska fynden tyder på att kyrkan byggdes under kung Sven Tveskägs tid. Förekomsten av en dopfont skulle också bekräfta att detta var en biskopskyrka, eftersom endast biskopar fick döpa.¹³

Kyrkan förstördes vid tiden för reformationen i Sverige. Upptäckten av dess ruiner är dock välkommen för att vårda minnet av hur Gud formade Sverige.

Cédric Placentino

Teolog, Haukivuori, Finland

1. "DR 295 (DK Sk 80) – Hällestad 1, Malmöhus Län, Skåne, Sverige," Danske Runeinnskrifter fra vikingtid, Arild-Hauge.com, hämtat 20.9 2023, www.arild-hauge.com/danske_runeinnskrifter2.htm.
2. *Begrunda* 1-2023, sid 19–24.
3. En annan sådan sten kan till exempel hittas i Sjörup, nära Skånes södra kust.
4. De flesta av de historiska fakta som rör slaget vid Fyrisvellir och Erics omvändelse är hämtade från John Wordsworth, *The National Church of Sweden* (London: A.R. Mowbray, 1911), s. 59–60.
5. Adam av Bremen, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, 2.36.

6. Adam av Bremen, 2.23.
7. "Husaby Kyrka", Svenska Kyrkan, hämtad 21 september 2023, www.svenskakyrkan.se/gotene/husaby-kyrka.
8. "Husaby biskopsborg och Sankt Sigfrid källa," Länsstyrelsen Västra Götaland, hämtad 21.9 2023, www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/besoksmal/kulturmiljoer/husaby-biskopsborg-och-sankt-sigfrids-kalla.html.
9. Adam av Bremen, 2.38.
10. John Wordsworth, s. 71.
11. "Drottens Kyrkoruins," Guidebook Sweden, hämtad 18.10 2022, www.guidebook-sweden.com.
12. Adam av Bremen, 2.39.
13. Guidebok Sverige, "Drottens Kyrkoruin".